

Bijlage VWO
2022

tijdvak 3

oud programma

geschiedenis

Bronnenboekje

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

In het jaar 48 wordt in de Romeinse senaat (bestuurlijk orgaan) een debat gevoerd over het opnemen van Galliërs¹⁾ in de senaat. Hierin zegt de Romeinse keizer Claudius:

Wat is Sparta en Athene, militaire grootmachten van weleer, fataal geworden? Er is maar één antwoord: ze hielden hun tegenstanders, nadat ze hen verslagen hadden, op afstand en behandelden hen als ongewenste vreemdelingen. Neem daarentegen Romulus, de stichter van onze stad. Hij was zo verstandig om tal van volken nog op dezelfde dag als waarop zij de wapens tegen ons opnamen in de gemeenschap van burgers op te nemen. (...) Als men al die oorlogen de revue laat passeren, dan is er niet één zo snel beëindigd als die tegen de Galliërs. Sindsdien was het constant vrede, niemand pleegde verraad. In cultureel opzicht hebben ze zich al helemaal met ons vermengd, er zijn familiebanden aangeknoopt, het is veel beter wanneer zij hun goud bij ons inbrengen dan wanneer zij het voor zichzelf houden doordat wij hen op afstand houden.

noot 1 Gallië is een provincie van het Romeinse Rijk.

Vroegmoderne tijd

bron 2

Een Nederlandse gravure met de titel *Houdt op in mijn tuin te wroeten, Spaanse varkens!*:

Toelichting:

Op de omheining staan de namen en wapens van Hollandse steden, op het toegangshek het wapen van Willem van Oranje. Links de zee, met schepen waarop de namen van Zeeuwse steden staan, die zijn bemand door ganzen, een verwijzing naar watergeuzen.

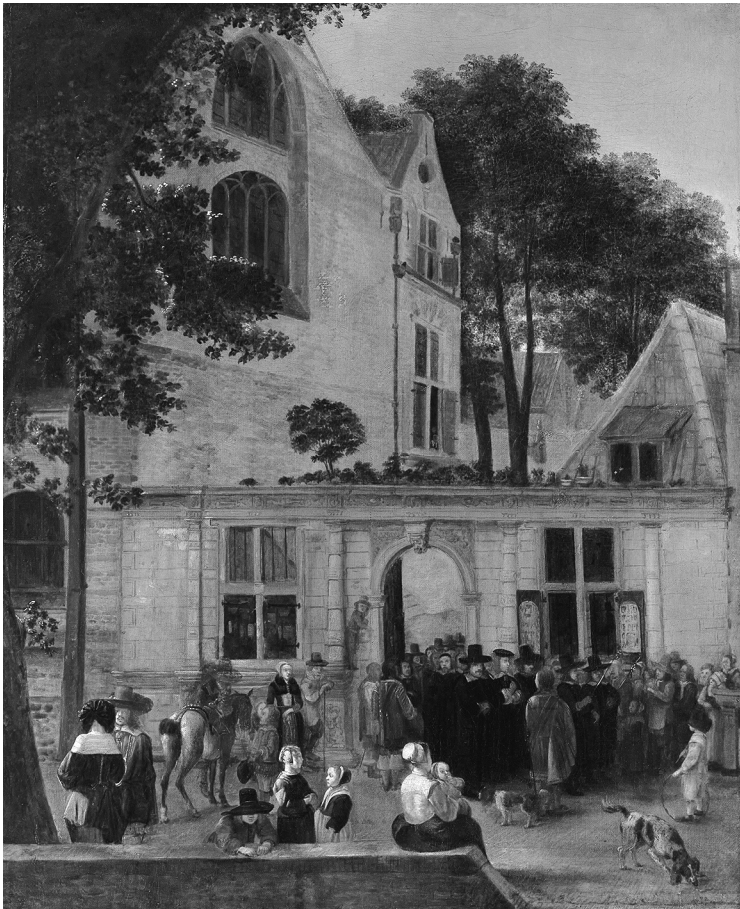
bron 3

In de winter van 1585-1586 stuurt de protestantse Engelse koningin Elisabeth I de Engelse graaf van Leicester naar de Noordelijke Nederlanden. Hij schrijft over zijn bezoek aan Delft in een brief:

Ik smeeke uwe majesteit dankbrieven te verzenden aan de steden die mij zo eervol en rijkelijk hebben ontvangen in de naam van uwe majesteit; zoals Dordrecht, Rotterdam en deze stad Delft, die alle drie opmerkelijke steden zijn. (...) De stad [Delft] is in pracht en gerechtigheid bijna gelijk aan Londen en heeft me op zeer eervolle wijze ontvangen, zoals de bringers van deze brief u kunnen vertellen, met de grootste optredens die ik ooit zag. En er was een enorm kabaal, zowel hier als in Rotterdam en Dordrecht, waar 'God zegene de koningin' werd geroepen alsof het Cheapside [wijk in Londen] betrof. Deze steden willen alleen de koningin van Engeland als soeverein, dat verzeker ik u.

bron 4

Een schilderij van Hendrick van der Burch uit omstreeks 1650:

Toelichting:

Hendrick van der Burch keek vanuit zijn woning aan het Rapenburg uit op de poort van de universiteit van Leiden. Hij schilderde dit straattafereel.

bron 5

Begin oktober 1789 breken in Parijs rellen uit over de hoge prijzen van brood. Een groep vrouwen marcheert naar het paleis van de Franse koning in Versailles en eist dat de koning meekomt naar Parijs. Op 7 oktober schrijft de journalist Jean Paul Marat in zijn krant *L'Ami du peuple* (De vriend van het volk):

De koning, de koningin, de kroonprins en het gevolg zijn om zeven uur in de avond aangekomen in de hoofdstad. Het is een feest voor de goede Parijzenaren dat ze nu eindelijk over hun koning kunnen beschikken. Zijn aanwezigheid zal snel verandering met zich meebrengen: de armen zullen niet langer sterven van de honger. Maar dit geluk zal spoedig als een droom voorbijgaan als we er niet voor zorgen dat de koninklijke familie hier in ons midden haar verblijf houdt totdat de grondwet in zijn geheel zal zijn aangenomen.

bron 6

Tussen 1783 en 1789 publiceert Paul François Roos, directeur van een plantage in de Nederlandse kolonie Suriname, gedichten. Een voorbeeld daarvan is dit gedicht, waarin twee slaafgemaakten spreken over vrijheid:

Ik zal u van het vrij nog meer vertellen:
Toen ik mijn meester mocht vergezellen
naar het vrijheidminnende Nederland,
dacht ik: zie zo! Nu zal ik leren
de vrijheidswaarde te waarderen,
omdat men daar de slaafsheid bant.
Ik bedroog mij, want het arme vrij
scheen erger daar dan slavernij.

Ik zag een reeks van arme blanken
die het Opperwezen [God] zouden danken,
indien zij het hadden zoals wij:
Ik zag het kruien, torsen en zwoegen,
ik zag hen trekken, graven en ploegen.
Behoeftte heerste aan hun zij:
Toen dacht ik: Ach! Is dit nu vrij?
Zo vrij is het ook in slavernij.

Moderne tijd

---

bron 7

In 1889 neemt het Britse Parlement de *Naval Defence Bill* (Zeeverdedigingswet) aan. De Britse minister-president Lord Salisbury zegt hierover:

Het meest interessante punt is: wat is de verhouding tussen de vloot die we in 1894 hopen te hebben en de vlooten van andere mogendheden? Het is een soort algemene regel van dit land – als grote maritieme natie – dat we altijd een vloot onder ons bevel zouden moeten hebben die gelijk is aan de combinatie van twee grote landen waartegen wij mogelijk zouden moeten vechten. Ik denk dat deze ideale toestand in 1894 zal zijn bereikt. In dat jaar zullen de gepantserde slagschepen van Engeland 77 zijn, die van Frankrijk 48, van Duitsland 40, van Rusland 27 en van Italië 19. Stel dat Duitsland en Frankrijk zich tegen ons verenigen – ik denk niet dat die combinatie waarschijnlijk is – dan kunnen ze slechts 88 gepantserde schepen tegen onze 77 brengen. (...) Maar in elke andere combinatie, zoals die van Frankrijk en Rusland, Frankrijk en Italië, Duitsland en Italië, of Rusland en Italië, zouden onze gepantserde slagschepen talrijker zijn dan de gepantserde slagschepen van elke twee landen gecombineerd.

bron 8

Lord Curzon is tussen 1899 en 1905 onderkoning (de hoogste bestuurder) van Brits-Indië. Twee fragmenten van zijn toespraken:

Fragment 1:

Zolang als wij over India heersen zijn we de grootmacht van de wereld. Als we het kwijtraken zullen we meteen afzakken tot een derdegraads macht.

Fragment 2:

(...) om te ervaren dat u ergens tussen deze miljoenen mensen een klein beetje gerechtigheid of geluk of welvaart hebt gebracht, een gevoel van mannelijkheid of morele waardigheid, een bron van patriotisme, een dageraad van intellectuele verlichting of het begin van plichtsbesef; iets dat er nog niet was – dat is genoeg, dat is de rechtvaardiging voor de aanwezigheid van de Engelsman in India.

bron 9

De Duitse minister van Buitenlandse Zaken Ulrich von Brockdorff-Rantzau spreekt op 7 mei 1919 tijdens de vredesconferentie in Versailles:

We zijn hier niet gekomen om de verantwoordelijkheid kleiner te maken van mensen die de oorlog (...) hebben gevoerd, en ontkennen niet dat het volkenrecht is geschonden. (...) Maar in de manier waarop de oorlog werd gevoerd, was Duitsland niet de enige die fout zat. Iedere Europese natie kent wel [voorbeelden van] daden en individuen waaraan de besten onder hen slechts met spijt terugdenken. Ik wil op verwijten niet antwoorden met verwijten, maar als wij als enige gevraagd worden daarvoor te boeten, moet men terugdenken aan de wapenstilstand. (...) Sinds 11 november zijn er honderdduizenden [Duitse] burgers omgekomen door de [geallieerde] blokkade. Zij werden koelbloedig en opzettelijk uit de weg geruimd nadat onze tegenstanders al een zekere overwinning hadden geboekt. Denk daaraan, wanneer u spreekt over schuld en boetedoening.

bron 10

Hieronder staan vijf fragmenten uit het dagboek van de in Berlijn wonende Joods-Duitse verslaggeefster Bella Fromm uit de periode 1930-1938, in willekeurige volgorde:

- 1 (Het) heeft de tongen losgemaakt en er wordt druk gespeculeerd over de ware toedracht. (...) De ontvangstzaal gonsde van beschuldigingen, mededelingen en verklaringen. (...) (Het) was een voorwendsel om over te kunnen gaan tot massale arrestaties van arbeiders en linkse kiezers.
- 2 Sudetenland zal zonder slag of stoot in Hitlers schoot vallen, voorspelde Rolf in maart al. Nu zegt hij: Chamberlain heeft de kans gehad om met Stalin tot een akkoord te komen, maar heeft die kans voorbij laten gaan. Hij is bang, banger voor het communisme dan voor de bruinhemden.
- 3 Mijn oudere vriendin vertelde wat haar dwars zat: vanaf 1 januari moeten alle journalisten kunnen bewijzen dat ze ariër zijn. 'Maar waar maak jij je dan druk om?' 'Daar heb ik mijn redenen voor, Bella. (...) Uiteindelijk ben ik erachter gekomen dat mijn grootmoeder Joods was. Dat hebben we nooit geweten. Nu heb ik geen bron van inkomsten meer.'
- 4 Tien minuten daarna had hij (Hitler) zijn kabinet gevormd. De ministers hadden op zijn telefoontje zitten wachten. Alles liep volgens plan. De eerste kabinetszitting was vanmiddag al. Het is een ironisch voorteken dat de regering-Hitler van start gaat zonder een minister van Justitie.
- 5 107 nationaal-socialisten (hebben) een zetel in de Rijksdag weten te bemachtigen. (...) Een handjevol lawaaierige boerenpummels! Ze hebben hun opwachting in het parlement gemaakt, gekleed in het bruin, en brachten de Hitlergroet. (...) Op weg naar de Rijksdag vierden ze hun overwinning met een aanval op een aantal warenhuizen. (...) De zorgvuldig gerichte projectielen raakten slechts niet-arische doelen.

bron 11

Hetty Wertheim-Gijse Weenink bracht de Japanse bezetting van Nederlands-Indië door in een kamp voor Nederlandse vrouwen en kinderen. Na de bevrijding schrijft ze op 31 augustus 1945 in haar dagboek:

We lezen in een Maleise krant, die eindelijk is binnengekomen, dat Soekarno en Hatta [Indonesische leiders] op 17 augustus een Indonesische Republiek hebben uitgeroepen. De meesten van ons maken zich alleen maar boos of vrolijk over dit 'belachelijk gedoe': 'Straks zullen onze mannen daar wel gauw een einde aan maken', zeggen ze.

bron 12

In 1972 voert Nixon een gesprek met zijn assistent voor nationale veiligheid, Henry Kissinger, over de burgeroorlog in Burundi (in Afrika):

Nixon: Is een mens potverdomme niet gewoon een mens? Weet je, er zijn mensen die praten over Vietnam als 'die mensen zijn ver weg en we kennen ze niet'. Herinner je je nog die arme oude Chamberlain¹⁾, die sprak over de Tsjechen? Dat ze ver weg waren en 'dat hij ze niet zo goed kende'. Nou, potverdomme mensen zijn mensen volgens mij.

(...)

Nixon: Ik bedoel niet dat onze nationale belangen erbij betrokken worden. Maar elke keer, elke keer als er iemand betrokken raakt – een individu of wij, en je hebt hier [Verenigde Staten] een pressiegroep, dan breekt de hel los. Maar ik word er moe van toe te kijken hoe die Afrikanen honderdduizend mensen opvreten²⁾ en er niets aan te doen.

Kissinger: En dan hebben we al die 'bloedende harten' in dit land die zeggen dat we het leuk vinden om gele mensen te doden³⁾.

Nixon: Precies.

Kissinger: Er zijn niet zo veel mensen gedood in acht jaar oorlog [in Vietnam] als in drie maanden in Burundi.

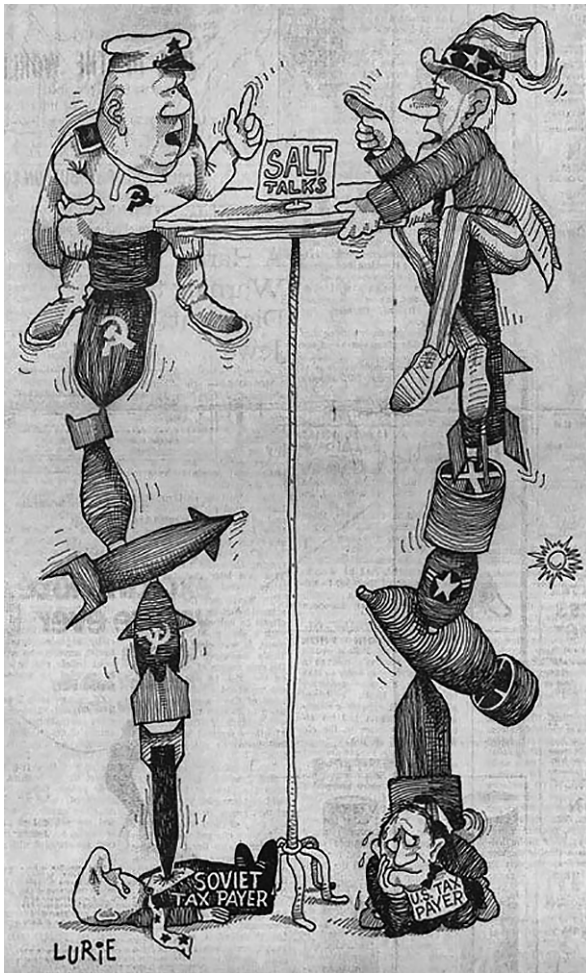
noot 1 Chamberlain is de Britse premier tussen 1937 en 1940.

noot 2 Nixon bedoelt doden.

noot 3 Kissinger verwijst hiermee naar de Vietnamoorlog.

bron 13

In de Amerikaanse krant *The New York Times* verschijnt op 23 mei 1971 deze prent van Ranan Lurie:

Toelichting:

De man linksboven stelt de Sovjet-Unie voor.

De man rechtsboven stelt de Verenigde Staten voor.

Op het bord op tafel staat *SALT talks* (SALT-besprekingen).

Op de man linksonder staat *Soviet tax payer* (Sovjet-belastingbetaler).

Op de man rechtsonder staat *US tax payer* (VS-belastingbetaler).

bron 14

George Shakhnazarov, politiek adviseur van de Sovjetregering, schrijft op 6 oktober 1988 in een advies aan Gorbatsjov:

Alhoewel we afstand hebben gedaan van onze rechten als 'oudste broer' in de communistische wereld, kunnen we ons niet onttrekken aan de rol van leider, de rol die altijd objectief gezien heeft toebehoord aan de Sovjet-Unie als het machtigste communistische land, het moederland van de Oktoberrevolutie¹⁾. (...) We moeten niet onze kop als een struisvogel in het zand steken, maar met een open blik naar de toekomst kijken en ons scherpe vragen stellen: Kunnen de communistische landen uit een crisis komen zonder hulp vanuit het Westen? Welke prijs zullen zij moeten betalen voor deze hulp? In hoeverre moeten we dit bij deze gang van zaken aanmoedigen of ondergaan? In welke mate zijn we geïnteresseerd in de doorgaande aanwezigheid van Sovjettroepen op het grondgebied van een aantal van onze bondgenoten?

noot 1 De Oktoberrevolutie is de communistische revolutie in 1917 in Rusland.